

VÁROSRENDEZÉS A HÁBORÚBAN

AMAI ÜGYNEVEZETT totális háborúban az ország egész szerkezete átállítódik a háborús célok miatt. Gazdasági és pénzügyi téren szembeszökő a hadi beállítottság. És mégis a közigazgatásban és a kulturális életben nem találjuk meg azt a tervszerű és céltudatos átállást, ami az ipar és kereskedelem berendezkedését jellemzi. Míg a gazdasági és pénzügyi életben új elvekre fektetett élet indul és ebből a rendszerből nyilvánvalóan igen sok alapgondolat fog átkerülni a békeéletbe, a közigazgatási és kulturális élet háborús működése zökkenést és nehezen folytatott útvonalat mutat, s még hozzá ugyanabban az irányban, ami a békét jellemezte. Az eltérések ideiglenesek és kényszerűek, amiről azonnal visszaállunk a régi irányvonalra, amint lehet, függetlenül a háborútól.

Hasonló helyzetet találunk a városrendezés terén. Vizsgáljuk meg részletesebben a helyzetet, igyekeztetéseket levonni abból a szempontból, hogy helyes irányban fejlődtek-e itt a dolgok?

A városrendezési hivatalok úgyszólván teljes békementilitással dolgoznak tovább a háborúban. Az a tény, hogy egyes hivatalnokokat hadi feladatra szólítottak el, csak azt jelenti, hogy a tervek elkészítése, elbírálása, az akták elintézése tovább tart, mint rendesen. A városrendezési tervek elkészítésében és megállapításában bizonyos bátortalanság mutatkozik. A takarékoság, a növekvő szegénység az általános hangulatot úgy változtatja meg, hogy a békében lehetséges, reális tervek utópisztikusakká válnak. Az építési ügyek elbírálásánál bizonyos engedékenység mutatkozik, mintha örülne az építési hatóság, hogy a magántevékenységben, vagy lakástermelésben még van egyáltalán élet. Az építésrendőri ügyek elbírálásánál különösen mutatkozik a türelmesség. A háború nehézségeinek fokozódásával mind gyakoribbá válik az az eset, hogy a hatóság a megtorló intézkedésektől, lebontásoktól, átalakításoktól a háború utáni egy év időtartamáig eltekint.

Az elmúlt világháborúban és az utána következő időben tapasztaltuk ezen állapot súlyos következményeit. A városrendezési tervek elkészítése és megállapítása nem szünetelt. Bár kevés terv nyert jóváhagyást, azok mégis nagyon bátortalan részletmegoldások voltak. A múlt viágháború alatt és az utána következő években sok olyan építkezés nyert engedélyezést, amely nem válik díszére a városnak s egyik-másik ma is útjában áll a nagyvonalú tervek kialakításának. A Bethlen-udvar ott terpszkedik a tabáni parkban, a Kálvin téri „Fenyves Áruház“, vagy a lebontott Nemzeti Színház helyén éktelenkedő épületmaradvány ideiglenes épülete kibírta a következő háborúig. Nem válik jdszére a városnak a Nyugati pályaudvar melletti Westend-szálló sem és a pályaudvar előtti, Berlini-térre néző félköríves épületet sem tudta elsöpörni a szabályozás szükségessége. Szélesre kialakított fontos főforgalmi útvonalunkat szűkíti meg a Bellevue előtti, utólagosan és ideiglenesen sem engedélyezett garázsépület. Ez csak néhány kiragadott feltűnő példa, de nagyon sok olyan épület áll a városban, amit a háborús idők elnéző jóakarata varrt a nyakunkba. Ezeket az épületeket megszoktuk s az elnézést nem váltotta fel a háború után sem a szigorúság. Csak az az egy következményük volt, hogy az építési hatóságok irtózni kezdtek az „ideiglenes“ engedélyezéstől, mert a tapasztalat véglegesebbnek igazolta azokat az „ideiglenes“ épületeket, mint az állandó jelleggel engedélyezett épületeket. Ugyancsak a múlt világháborúnak köszönhetjük többek között a kilógó reklámtáblák mérhetetlen elszaporodását. A hadi gondok elterelték a figyelmet az utcaképről. Ki törődött akkor azzal, hogy a hirdetőberendezések szabályellenesek? Az előljárásságok személyzete mással volt elfoglalva és nem ért rá a hirdetési táblák elterjeszkedését méregetni. Nem lehet csodálkozni rajta, hogy a viharos történelmi idők közepette az üléseken nem sokat foglalkoztak azzal, hogy egy rőfőskereskedőnek olyan táblát engedélyeztek, ami a járdán túlnyúlik, túl a kocsiúttest fölé. Mikor felocsúdtunk a történelem pörölycsapásai alól, azt vettük észre, hogy a

nagyszabású városrendezési tervek elé a háborús konjunktúra házai telepedtek, az övezetek rendszerét és a telepítési politika kibontakozó szárnyait úgy összekuszálta a rendszertelen és szabálytalan építkezés, hogy legfontosabb utcáink képe a szörnyű reklámtáblák tömegével balkanizálódott. Alig eszméltünk rá arra, hogy milyen alattomos kór fészkelődön be az elmúlt háború alatt a városba, máris benne voltunk az új háborúban, a feléledt régi veszedelmek között. Közvetlenül a mostani háború előtt új alapokon, nagyvonalú elgondolásokon kezdett kialakulni a modern, egységes, főváros környékét felölelő városrendezés. Megjelent az új Építésügyi Szabályzat, új övezeti határokkal, szigorúbb rendelkezésekkel örködve a város egészsége és szépsége felett. Az új városrendezési törvény 1937-ben lefektette az alapját országosan a városok közérdekű szabályozásának és rendezésének. Közvetlenül utána kitört az új világháború. Új felfogások, új világnézetek távoli földrengése rengeti a frissen lerakott alapköveket. De megállapíthatjuk, hogy ezekben a kritikus időkben a városrendezés ugyanazokon az utakon halad, mint a múlt világháború alatt.

Mind gyérebben és mind szűkebb területre korlátozva nyer jóvá-hagyást egy-egy városrendezési terv, s ezekben tagadhatatlanul szembetűnik a merészségben és gondolatokban mutatkozó elszegényedés. Az építkezések elbírálásánál felburjánzik a kímélet és a hadiérdek előbbrevalósága. Nem is lehet megütközni azon, hogy a bódék és rekláamberendezések kérdése nem vált ki érdeklődést, hogy a többi ház fölé magasodó épületnél nem a tűzfal, a kilátás, a városkép dönt, hanem a lakásnyomort enyhítő, keletkező lakások száma. A fiatal szabályzat békeszigorúsága beleütközött a háborús célszerűségekbe. A városrendező tehetetlenül áll a jelenségekkel szemben. Csökkent személyzettel folyik a béke alapelvei szerint irányított munka és az ellenőrzés. Látjuk előre a múlt világháború eredményének megismétlődését a város utcáin. Érezzük, hogy ugyanazt a módszert követjük, s hasonló jóvátehetetlen hibák után hasonló termést fogunk — de fokozott mértékben — aratni a mostani háború végeztével. Kérdés ezek után, elkerülhető-e mindez és lehet-e más feladata és útja a városrendezésnek a háború alatt?

—A napokban érdekes felhívás repült szét Stuttgartból. Strölin, a Stuttgarter főpolgármester szólta a világ városrendezőihez, mint a nemzetközi város- és lakásépítési kongresszus elnöke. Közölte, hogy ez a tipikusan békeidőkre szóló szervezet tovább működik a háborúban. Sőt háborús célokat tűzött ki. A veszélyeztetett városok védelmének rendszerén dolgozik, majd azok újraépítésének problémájával foglalkozik. Hangsúlyozta, hogy az újraépítést szerves formában kell végrehajtani és ennek érdekében a tér- és tájrendezés mindinkább növekvő jelentőségű, felsőbbrendű problémáit keű nemzetközi tapasztalatokkal megoldani. A tér- és tájrendezés fogalmai még nem tisztultak. A magyarra lefordított kifejezések nem fedik tisztán a fogalmat. Inkább megye- és országrendezésről beszélhetnénk magyar vonatkozásban, a német „Raum“ és „Landesplanung“, vagy az angol „space“ és „national planning“ esetében. Kétségtelen, hogy a városi körzeten kívül eső nagyobb tér vagy ország-részek rendezése a háború után előtérbe fog kerülni, mert itt a nemzetközi kapcsolatok és vonatkozások nélkülözhetetlenek, márcsak a távolsági közlekedés és forgalom újszerű kiépítése miatt is!

A város- és lakásépítési szövetség már be is rendezkedett e munka előkészítésére. Folyóiratában és ennek a külön kiadásában egymásután jelennek meg az ilyen irányú szakmunkák. Egy részük a Délkelet-Európa városépítési és lakásügyi kérdéseivel foglalkozik, s most készítik elő az északi- és földközítengeri országok hasonló kiadványait. A stockholmi kongresszus zárójelentésében a néptelepülés-csoportok lakásügyét, a városépítés és forgalom, valamint a megye- vagy tájrendezés közigazgatás-kérdéseit tárgyalják meg. A közeljövőben akarják kiadni a város-, megye- és országrendezés többnyelvű szakszótárát. A szövetség nemzetközi vonatkozású könyvtárt, okmánytárt, fénykép-, diapozitív és tervrajz-gyűjteményt állít össze.

Strölin jelentéséből kiderül, hogy nagy és tervszerű előkészítés folyik a háború utáni nemzetközi összefogás érdekében, de nem tesz említést arról, hogyan kellene berendezkedni a városrendezési hatóságoknak egyes országokban a háború alatt. Hogyan lehet a városrendezésből háborús üzem, hogyan lehetne elkerülni a háborús évek súlyos következményeit. Kétségtelen, hogy a polgári lakosság védelme éppen olyan fontos, mint az újjáépítés kérdése, de nem kevésbé fontos a háború alatt végzett munka rendszeresége és a szerzett tapasztalatok lerögzítése.

Kíséreljük meg átvizsgálni a háborús követelményeket. Bizonyos, hogy a békebeli szabályzat rendelkezéseinek megtartása nehézségekbe ütközik, rendszerint nagyon erőltetett és ez váltja ki a veszedelmes kivételeket és az ideiglenes engedélyek tömegét. Ahány város, kerület, egyéni felfogás, annyi elbírálás születik. A közigazgatás egyenetlenségét túlhaladja a városrendezési felfogások sokfélesége. Ezen csak egy általános háborús szabályzat segíthetne. Meg kell és meg lehet állapítani azt, hogy mi a hadi érdek és mi a szociális követelmény. Nyíltan, határozottan szembenézve a nehézségekkel, jobban el lehet szigetelni a veszedelmet. A honvédelmi célú és hadiipari létesítményeket területileg lehet körülhatárolni és irányítani. A lakástermelés fokozását is el lehet érni városrendezési irányítással, olyan rendelkezésekkel és feloldásokkal, melyek nem veszélyeztetik az általános városrendezési érdeket és vezérgondolatot. A békebeli szabályzat rendelkezéseinek szigorú megtartása háborúban olyan feszültséget okoz, ami az egész konstrukció összeroppanásának a veszélyével fenyeget. Ha ez a feszültség bizonyos megadott, öntudatosan kijelölt irányban levezetést nyer, a rombolás és jóvátehetetlen hibák veszélye megszűnik, vagy legalább is csökken. Nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy egészen apró, békébe illő szigorúságok erőltetése feszült hangulatot teremt. A városi polgárság erős pillérét pedig nem szabad veszedelmes időkben szuvasodásnak kitenni. Példaképpen vegyünk egy olyan apró esetet, amilyen százával fordul elő. Egyik fővárosi kereskedő jó pár évvel ezelőtt járda fölé kinyúló hirdetőtáblát szerelt fel s azt három évenként engedélyezték. Közben életbelépett az új szabályzat, amely pontosan megállapítja az engedélyezhető méreteket. A hároméves engedélyezés lejár s a hatóság megállapítja, hogy az új szabályzat rendelkezéseinek a tábla nem felel meg, mélyebbre vagy kijebbe lóg, mint a megállapított méret, a táblát le kell szerelni vagy átalakítani. A kereskedő, aki a háborús rendelkezések és viszonyok miatt túl van halmozva munkával és gondnal, zaklatásnak veszi, hogy a húsz év óta kint lógó tábláját most kell átalakítania, amikor se munkást, sem anyagot nem tud kapni. A városrendezési hatóság okulva a múlt háborús engedékenységek következményein, szigorú s a táblát a „városkép“ érdekében leszerelteti. Egyik előljáróság szigorúan keresztülhajtja a rendelkezéseket, a másik szemet húny, vagy nem képes ellenőrizni a személyzethiány vagy túlterhelés miatt. Az ilyen eljárás nem szolgálja a város általános érdekeit és csak egy általános érvényű háborús szabályzat segíthetne az ilyen esetekben. Ebben az esetben például a háborús szabályzat új táblák felszerelését teljesen eltilthatja és a meglevőket a háború végéig megtűrheti.

Ez a kiragadott példa csak egy apró kellemetlen szálkának a kihúzását mutatja be, de jellemző a bonyolultabb háborús példákra is. A háborús szabályzatnak természetesen ki kellene terjeszkedni a kaszárnyák, hadi kórházak, garázsok, légvédelmi állások és óvőhelyek létesítésére és a lakáshiány enyhítésére is. Ezenkívül több olyan változtatásra volna szükség, amely a városrendezési hivatalokat úgyszólván hadiüzemmé alakítaná át. Elsősorban a városrendezés hivatalos feladatává kellene tenni a békeévek munkatervének előkészítését. Rendszeresen meg kell állapítani, melyek azok a munkák, amelyek közvetlenül a háború után megkezdhetők lesznek. Olyanok, amelyek a háború utáni munkahiány veszedelmét

enyhítenék, s amelyek mégis a megtervezett jövő városának előre megállapított egyes lépéseit jelentik. A városrendezés összefoglaló keretébe kellene beállítani a háborús beruházások jelentős részét, így például a légvédelmi építkezéseket. Ez azonban nemcsak a légvédelmi óvóhelyek építési módozatainak megállapítására szorítkoznék. A nyilvános óvóhelyek létesítésének rendszerét is tervszerűvé kellene tenni. A több milliós évi beruházást bele kellene illeszteni a békeidőszak egységes tervébe. Az utcai óvóhelyet úgy kellene készíteni, hogy az a jövőben már kész gyalogos aluljáró, vagy leendő földalatti gyorsvasút lejárója legyen és így tovább ... A másik légvédelmi ténykedés, a nagyvárosok kiürítése, ugyancsak rendkívül sokat nyerhet a városrendezés tervszerű irányítása révén. Végül is ez egy villámcsapásszerűen végrehajtott telepítési és forgalmi kérdés. Lehetséges-e a város mozgósítását elképzelni tervszerű városrendezési előkészítés nélkül?

A szociális lakásépítési beruházásokat is a város-, illetve országrendezés összefoglaló keretébe kellene állítani, hiszen békére maradó létesítményekről van szó. Meg kell határozni a telepek helyét, formáját, kialakítását. A területet biztosítani kell és a magángazdaságot abba a helyzetbe kell hozni, hogy részben saját vállalkozásával segítse elő a rendkívül fontos mozgalmat. Egyes területek adómentességi ügye, közművel való ellátottság kérdése, szabályzati rendelkezések felfüggesztése abban a formában, hogy a béke városának előnyére szolgáljon és ne hátrányára. Ma a szociális lakástermelés terén országosan a legteljesebb ötletszerűség uralkodik. Állami, városi, egyéb közületi, iparüzemi és biztosító intézeti kislakásépítés, egymástól teljesen függetlenül, országos viszonylatban teljes rendszertelenséggel végzi ezt a közérdekű és jóindulatú munkásságát. Így történhetik meg az, hogy egyes városokban több közület egyszerre épít a véletlenül adódó telkeken többszáz kislakást, míg egész országrészekben, ahol a legégetőbb szükség volna rá, hírehamva sincs a lakásépítésnek. Magántőke nem fog bele_ szociális kislakásépítésbe, mert az adókedvezményi rendszer, a városrendezés és az anyaggazdálkodás a magános által épített szociális bérű kislakás fogalmát hivatalosan nem ismeri még abban az esetben sem, ha az építető kötelezően megelégszik a 30%-os kamatozással és a lakbéreket ezzel az alapfeltétellel állapítja meg.

A szociális lakáskérdés szorosan összefügg a hadiipari létesítmények kérdésével. Sajnos ezen a téren a legkevésbé sem vonják be a városrendezési hatóságokat. Többmilliós vagy milliárdos hadiüzem építkezése úgyszólván csak formáságból kerül a városrendezési hatóság elé. A tervek rendszerint csak akkor kerülnek bírálatra, amikor már az épület tető alatt van, vagy esetleg már üzembe is helyezték. Tehát csak papírforma^ szólni úgysem lehet, vagy illik ellene. Még mindig nem ment át a köztudatba, hogy a városrendezési hatóság nemcsak és főleg építési hatóság, hanem a szerves összeműködés tényezője. A hadigyár megszerzi az alkalmasnak látszó telket, elkezd a sürgős építkezést, majd benyújtja a terveket az illetékes építési hatósághoz. Innen kerül át az ügy városrendezési elbírálásra. Az üzem felépül, megkezd a munkát, s közben rájön, hogy terjeszkedésre, a munkások elhelyezésével és azok szállításával nem számolt. Kapkodva igyekszik segíteni mindenki, utakat, telkeket kell hevenyészett tervek alapján kisajátítani, lakótelepeket építeni, gyorsan és ott ahol éppen lehet. Nagyon későn szokott kiderülni, hogy kezdetben, sokkal könnyebben és egyszerűbben tudott volna segíteni a városrendezés. Elsősorban a hely megválasztásában, mégpedig úgy, hogy az ipartelep a hozzá odavonzódó lakótelepüléssel együtt bekapcsolódik a város és a városkörnyék szerves egészébe. Beleülnek és elősegíti a régóta kérelt közlekedési hálózatot, s elfogadott munkaterv alapján épülnek az utak és vasutak, nem pedig a szükségszülte kényszerítés pillanatában, elvonva az erőket a rendszeres fejlődés elől. Előre megállapított városrendezési terv az ipartelep fejlődését biztosítja, — a területek megvásárlása nélkül — s kivonja a teleküzérkedés kezéből azokat a területeket, amelyek az ipari

munkások és tisztviselők letelepedésére a legalkalmasabbak. Arról, hogy a közművek létesítése kényszerű körülmények között nehezebb, mint ezek alapján kiválasztott települési helyen, nem is szükséges beszélni.

A városrendezés a háborúban még inkább tervezésből és szervezésből áll, mint békében. Sajnos, a közönség még mindig úgy tudja, hogy a városrendezés csak ellenőrzés, tiltakozás, korlát és szigorúság, holott nem a rend megőrzése jelenti a legfontosabb feladatát, hanem a rend megszervezése. A háborúban mindkét feladat egyaránt fontos, mert a háborús rend megszervezése és az általános rend fenntartása nem egyszer országok sorsát döntötte el. A városok fontossága a háborúban vitathatatlan, mind hadászati, mind politikai szempontból. Régen túl vagyunk már azon, hogy a városrendezés csak az utcák vonalvezetését és a házak sorbaállítását jelenti. A városrendezés a város minden életmegnyilvánulásának szerves összehangolása. Az ország szerkezetében a városok jelentik a legkényesebb és legbonyolultabb csuklópontokat. A legnagyobb igénybevétel alkalmával a legfontosabb részek zavartalan működése biztosítja a teljesítményt, az eredményt. A városrendezési hatóság tehát a háborúban igen felelősségteljes feladat előtt áll. Át kell igazítania mindent a túlzott teljesítésre és minden mozzanatot meg kell figyelnie. A fokozott igénybevétel alatt mutatkozik meg a gyöngeség, a hiba, de ugyanakkor jelentkezik az erő és biztonság is. A háborús évek határozzák meg a város jövőjét. Ezt pedig csak akkor lehet kibontani, ha a városrendezési hatóság kellő rugalmassággal jár el a háború alatt. Idejében levonja a következtetéseket. Nem ragaszkodik görcsösen a múlt szabványaihoz, de felismeri a bevált értékeket. A háborús szabályzat életbeléptetésével egyidejűleg előkészíti a háború utáni szabályzatot, ami semmiesetre sem lehet azonos a háború előttiével. Ezzel idejében számot kell vetni, nem szabad vele elkésni. A háború után új élet indul s az első lépéseknek már a megtervezett rend felé kell irányulni. A múlt háború alkalmával ez a felismerés teljesen hiányzott, amire legjellemzőbb példa, hogy a legfontosabb városrendezési hatóságunkat, a Fővárosi Közmunkák Tanácsát közvetlenül a háború után, az úgynevezett népköztársasági kormány megszüntette, úgyhogy az csak 1919 szeptember 20-án kezdte meg újra működését, szétszaggatott, megcsontított irattárral és térképtárral, rendezési kidolgozások és kiértelt elgondolások teljes hiányában. Ma ugyanez a városrendezési hatóság a fővárost távoli környékével egybefűzve rendezi és közben minden háborús anyagihiány ellenére építi a szociális kislakásokat, ott, ahol azzal a jövő városrendezését segíti elő. Ezenkívül arra lenne szükség, hogy megalkossa a háborús szabályzatot, előkészítse a béke szabályzatát, kiépítse a szoros, tervszerű együttműködést a háborús beruházások terén valamennyi hatóság között, az értékek békére való átmentése céljából, hogy kialakítsa az egyöntetű tervszerűséget a szociális telepek létesítése terén, hogy a hadiipari munkáknál idejében felvegye a kapcsolatot az összefüggések és célszerű elhelyezések érdekében. Végül ki kellene dolgoznia a háború után, a munkanélküliség enyhítése miatt szükségessé váló közmunkák beállításának pontos és célszerű sorrendjét és részletes terveit. Mindezzel a munkával megteremtheti azt a lehetőséget, ami kibontja a háború utánra szóló érett terveket.

A legközözelebbi évtized nagy változásokat fog hozni a városok életében. A társadalmi rend átforgalmazása, az igények változása, a közlekedés várható újításai, munkára felkészült embereket és hivatalt kíván a startnál, mert ha ez nincs, akkor lemaradunk a versenyben, városokban és országban egyaránt.

KAFFKA PÉTER